

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Melati van Java. Dochter van Indië

Loo, G.C.G. van de

Citation

Loo, G. C. G. van de. (2014, January 14). *Melati van Java. Dochter van Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23020> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Loo, Geertje Cornelia Grietje (Vilan) van de

Title: Melati van Java : dochter van Indië

Issue Date: 2014-01-14

8 De Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1892-1897

Marie Sloot had de tijd mee aan het einde van de negentiende eeuw. Veel veranderde, en voor vrouwen leek het tij te keren. Dat wil zeggen, voor ongehuwde vrouwen uit de midden- en hogere klasse. Zij bezaten geleidelijk meer mogelijkheden om een beroep uit te oefenen en daarvoor betaald te worden. In 1893 bekrachtigde de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde het feit dat ook vrouwen letterkundigen van waarde en betekenis konden zijn. Daarmee was een stap voortwaarts gezet. Hoe mooi dat ook klonk, voor broodschrijfsters als Marie betekende dat geen directe toename van inkomsten. Zij moest doorwerken, en dat deed zij dan ook. Er verschenen nieuwe Indische romans met nieuwe Indische meisjes.

8.1 Letterkundige vrouwen

De weg die Marie Sloot in de jaren 1880 had ingeslagen, zou ze in de jaren 1890 verder volgen. Schrijven, veel schrijven, en veel publiceren waardoor ze uitgroeide tot de meestgelezen romanschrijfster in deze tijd.³⁸² Zij was 'immens populair'.³⁸³ Men zou kunnen zeggen dat zij in deze tijd een bekende Nederlandse was geworden, een bekende Indische Nederlandse wel te verstaan. Regelmatig verschenen nieuwe romans, oude romans gingen in herdruk en winstbeluste uitgevers brachten ook nog eens de boeken uit in een serie, waarvan elke titel goedkoper was dan de eerste uitgave maar door het reeks-karakter ervan het publiek hopelijk aanzette tot het verzamelen van alle titels. Roelants had, zoals eerder gezegd, een serie Romantische Werken uitgebracht. Het verkocht vrijwel allemaal. In leenbibliotheken liepen de romans ook uitstekend, of het nu om katholieke lezers ging of om leden van Nutsbibliotheken die de 'volksbeschaving' wilden stimuleren.³⁸⁴ Maar niet iedereen toonde zich even ingenomen met het fenomeen Melati van Java. Bij de Nieuwe Gidsers bestond geen liefde voor het idealistische proza dat ondanks hun vernieuwingsdrift nog altijd geliefd was.³⁸⁵

Dat vrouwen zich manifesteerden op het literaire vlak, was sinds Marie's debuutroman minder en minder een uitzondering geworden, en zelfs waren er meer vrouwen die geheel van de pen leefden. De maatschappelijke weerstand tegen dit verschijnsel bestond nog altijd, evenals de katholieke pijn ervan. Want zouden vrouwen die economisch zelfstandig waren, nog wel voor het huwelijk en het moederschap kiezen? Niet zozeer het schrijfsterschap stond in die overweging centraal, maar vooral de zelfgekozen levensbestemming die niet goed verenigbaar leek te zijn met het traditionele vrouwenlot, uitzonderingen als mevrouw Bosboom-Toussaint daargelaten. Binnen de groep publicerende vrouwen werd deze weerstand gevoeld. Hoe uiteenlopend hun werk ook was, zich nadrukkelijk als schrijvende vrouw profileren, leken zij niet altijd zo verstandig te vinden. Het persoonlijk risico voor hun reputatie als beschaafd lid van de maatschappij moest niet te groot worden. Vooral schrijfsters die een grote productie hadden - noodzakelijk om een inkomen te kunnen verwerven - gebruikten vaak verschillende pseudoniemen. Over de periode 1850-1898 vermeldde de *Catalogus van boeken door Nederlandsche vrouwen geschreven en sedert 1850 uitgegeven* maar liefst 447 vrouwennamen, van wie er 115 onder een pseudoniem publiceerden. En dat terwijl het grootste gedeelte van hun onderwerpen zo typisch vrouwelijk mocht heten: veel huishoudelijke en godsdienstige thema's en heel wat kinderboeken. Van auteurs met andere onderwerpen telde de *Catalogus* 183 namen, een aantal dat waarschijnlijk in werkelijkheid hoger lag.³⁸⁶

Een pseudoniem was ook een manier om zich te beschermen tegen hatelijke schrijvers

als de eerder aangehaalde Lodewijk van Deyssel. Hij noemde bij naam en toenaam de schrijfsters die 'geheel buiten de kunst en in de nijverheid zijn', en dat waren behalve Melati van Java, ook Wallis en Louise Stratenus: 'De andere schrijfsters groepeeren zich om deze drie. Hélène Swarth alleen is zeer goed, en Holda telt niet mee.'³⁸⁷ Wie waren deze vrouwen die overal buiten zouden vallen? A.S.C. Walis (1857-1925), het pseudoniem van Adèle Opzoomer, schreef verschillende romans met een historische inslag; Jan ten Brink vergeleek haar met mevrouw Bosboom-Toussaint: 'Zij wedijvert met de schrijfster van "Lauernesse" in fijnheid en grondigheid der psychologische analyse'.³⁸⁸ Louise Stratenus (1852-1908), gedurende een aantal jaren de vriendin van Catharine Alberdingk Thijm (de zuster van Lodewijk van Deyssel), schreef behalve onder haar eigen naam ook als 'Claudius' een veelheid aan romans, gedichten en letterkundige beschouwingen, variërend van onderwerpen als *De opvoeding der vrouw* (1891) tot *De liefde van een boer. Roman uit de Transvaal* (1900). Hélène Swarth publiceerde een groot aantal gedichtenbundels en Holda (1842-1923) - die niet meetelde - was een pseudoniem van mevrouw mr. A.J. Clant van der Myll, geboren als Adriana Jacoba Francisca Piepers, die naast poëzie ook literaire essays schreef.³⁸⁹ Maar wat hun gebreken (volgens Van Deyssel) of hun kwaliteiten (volgens Ten Brink) ook waren, geen van hen mocht een gelijkwaardige plaats bezitten naast de mannen van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Daar kwam in de jaren '90 verandering in.

De Maatschappij der Nederlandse Letterkunde was sinds de oprichting in 1766 een idealistische organisatie geweest, ontstaan uit een Leidse vriendenkring maar met het plan door de letterkundige werkzaamheden geheel Nederland te beïnvloeden. Daartoe waren leden nodig, dat wil zeggen 'in hun vak uitstekende mannen'.³⁹⁰ Zij ontmoetten elkaar via de jaarvergaderingen, de maandvergaderingen of via werkzaamheden voor de verschillende commissies die de Maatschappij rijk was. Letterkundig zeker, maar ook een netwerk van geleerde heren die elkaar nogal eens behulpzaam konden zijn, als dat nodig was.

Zoals dat gaat in elke vereniging, waren er goede jaren en ook minder goede. In 1891 evenwel leek een kentering te zijn ingezet toen voorzitter Prof. Mr. S.J. Fockema Andreae in zijn openingsspeech het overlijden beweevende van de koninklijke beschermheer Willem III. Nu wachtte de Maatschappij evenals het land de aanstaande regering van koningin Wilhelmina, na een periode van koningin-regentes Emma. De voorzitter vond het noodzakelijk daar uitvoerig bij stil te staan:

Overwonnen zijn gelukkig de middeleeuwsche, deels leenrechtelijke begrippen, die aan vrouwen alle regeermacht ontzegden, begrippen welke slechts pasten in tijden van ruw geweld, toen de hoogste kracht lag in de bekwaamheid om het zwaard te voeren. Het volk leent zijn oor niet meer aan dogmatische spitsvondigheden ten betooge, dat een stamhuis niet door eene vrouw kan worden voortgezet - alsof kinderen den vader nader stonden dan der moeder. Het verheugt zich van harte, dat het, zonder zich te verdiepen in zulke twistvragen, de volle liefde en aanhankelijkheid voor het Huis van Oranje, die er woont in zijn hart, kan en mag overbrengen op onze jonge Koningin. Het wil niet anders hopen, denken en vertrouwen, dan dat Haar Geslacht zal blijven, wat het reeds meer dan drie eeuwen voor ons geweest is.³⁹¹

Desalniettemin, 'zulke twistvragen' konden niet goed genegeerd worden. Als de hoogste positie van het land door een vrouw bekleed kon gaan worden, dan stemde dat tot nadenken. De Maatschappij moest daarbij pragmatisch zijn. Er waren inkomsten nodig om het voortbestaan te kunnen waarborgen, en die inkomsten bestonden vooral uit de contributies van leden. Het verslag van 1892 meldde:

Of er om die jaarlijksche bedragen op het cijfer van omtrent f 3400 te houden, bij de verkiezingen een zacht geweld wordt gedaan aan de waardigheid van het wezen der Nederlandsche letterkunde, is zeker wel een uiterst gewichtige vraag, maar den penningmeester voegt het daarbij koelbloedig te blijven.

Al kon D. Harteveld vervolgens 'met onze rekening gerust voor de dag komen', toch moet menigeen door zijn prozaïsche opmerkingen geraakt zijn. Het was diep in het wezen van de Maatschappij verankerd dat vrouwen geen gewoon lid mochten zijn. Zij ging er lang van uit dat de vrouwen zelf het ook niet zouden willen 'omdat zij de schoone sekse voor te bescheiden hield om in eene Vergadering van louter Heeren zitting te nemen'.³⁹² De tijden veranderden, zelfs de voorzitter wist dat, en al maalden de molens langzaam, in 1893 zouden de eerste vrouwen hun lidmaatschap aanvaarden. Daar ging een lange periode van vergaderen aan vooraf. Het begin van de eerste gedachten erover werd in de jaarvergadering van 1861 in de notulen opgenomen. Een naamloos gebleven lid had mevrouw A.L.G. Bosboom-Toussaint voorgedragen. De vergadering besloot zonder verdere argumentatie dat vrouwen alleen konden worden voorgedragen als erelid, waarmee de optie van gewoon lid verviel.³⁹³ In 1870 werd mevrouw Bosboom het 'honorair-lidmaatschap' aangeboden, en tegelijkertijd werd zij formeel uitgesloten van het gewone lidmaatschap. De notulen brachten het als volgt:

De voorzitter herinnert aan hetgeen in de jaarlijksche Vergadering van 20 Juni 1861 heeft plaats gehad. Met handhaving van het reeds bij herhaling erkende beginsel, dat voor het *gewone* lidmaatschap geene namen van vrouwen voegzaam op de Candidatenlijst kunnen gebracht worden, heeft het Bestuur de vrijmoedigheid gevonden het gedane voorstel krachtig te ondersteunen, met het oog vooral op de uitnemende persoonlijkheid van de vrouw, wie men hulde wil bewijzen.³⁹⁴

Twee jaar later herhaalde zich dit vrouwenvraagstuk, toen in 1872 Lina Schneider tot erelid werd benoemd. Op voorstel van de heren C.H.B. Boot en P. van Bemmelen, werd het erelidmaatschap voor vrouwen een structurele aangelegenheid: '*Ook vrouwen*, die hun bijzondere verdiensten hebben jegens de Nederlandsche taal- en letter-, geschied en oudheidkunde, kunnen tot Eereleden benoemd worden'.³⁹⁵ Daarmee leek hun plaats duidelijk aangewezen en begrensd. De benoeming van de schrijfster A.S.C. Wallis als het derde vrouwelijke erelid, verliep in 1880 zonder discussie. Maar toen jaar later laaide die wederop op:

De Heer H.T. Boelen vraagt, waarom op de Candidatenlijst de namen ontbreken van zoovele dames, die met gelukkigen uitslag zich aan de beoefening der Letterkunde wijden? De Voorzitter en na hem ook Dr. J. ten Brink, bestuurslid, antwoorden, dat zulk eene voordracht zou zijn tegen de wet. Herziening der wet op dit punt blijft mogelijk, maar of zij wenschelijk is, schijnt aan het Bestuur eene niet gemakkelijke vraag.³⁹⁶

Dat had het bestuur goed gezien: het was inderdaad geen gemakkelijke vraag. Inmiddels werd er al bijna dertig jaar over nagedacht zonder dat er duidelijke argumenten naar voren werden gebracht. De weerstand van de mannen leek evenwel geleidelijk af te nemen, of te bezwijken onder de doortastendheid die enkele van hun broeders aan de dag wisten te leggen. De jaarvergadering van 16 juni 1892 werd daardoor een historische dag voor de Maatschappij. Het was de predikantenzoon meester Daniel van Eck (1817-

1895) die het voortouw nam, hierbij 'krachtig ondersteund' door 'den heer Kan'.³⁹⁷
Vele voorstellen bracht Van Eck ter stemming, waarvan een cruciaal was, te weten om:

Art. 12, lid 2, te doen vervallen, ten einde ook aan talentvolle vrouwen op het gebied der Nederlandsche Taal- en Letter-, Geschied- en Oudheidkunde de gelegenheid te openen, om als gewone leden der Maatschappij te worden opgenomen.³⁹⁸

Wederom laaide de discussie op en wederom bereikte daarvan weinig de notuelen; maar de welgekozen woorden daarvan bescheven treffend de sfeer. Bij de stemming waren achttien leden tegen de toelating van vrouwen en vijftig voor. Daniel van Eck verklaarde dat hij al zijn andere voorstellen introk. Kennelijk was het hem hierom begonnen. Hij wist dat volgend jaar alles anders zou zijn.

In 1893 kwam de jaarlijkse uitverkiezing van de nieuwe leden, deze keer zouden er 25 gewone en acht buitenlandse leden gekozen worden uit een veelheid daarvan. Elk lid kon meerdere kandidaten voordragen, waarna alle leden hun stemrecht uitoefenden. Er werden 21 vrouwen voorgedragen voor het lidmaatschap.³⁹⁹ Uit de destijds rondgezonden namenlijst vallen ook de namen op van de heren die veelvuldig de vrouwen steunden: Jan ten Brink (1834-1901), Emile Seipgens (1837-1896), H.T. Boelen (jaartallen onbekend) en J.B. Kan (1831-1902). Een verrassende afwezige was Daniel van Eck. Dertien vrouwen kregen dat jaar het lidmaatschap aangeboden: Johanna van Woude (1853-1904), het pseudoniem van Sophie Margaretha Cornelia van Wermeskerken-Junius; Elise van Calcar-Schiötling (1822-1904); Melati van Java; Hester Wene (1821-circa 1899), pseudoniem van Jacoba van Westhreene-van Heyningen; Johanna Wolters (jaartallen onbekend); M. Snijder van Wissekerke-Clant van der Mijll (1864-1945) die publiceerde als M. Constant; Cornelia Huygens (1848-1902); Marie Boddaert (1844-1914); Louise BB alias Louise de Neve (1859-1913) en de in het buitenland wonende Hélène Swarth (1859-1941), Virginie Loveling (1836-1923) en A. de Leeuw (pseudoniem van Geertruida Carelsen, 1842-1938).⁴⁰⁰ Er waren 238 geldige stembriefjes ingekomen.⁴⁰¹ Na de telling werd de vergadering een uur geschorst. Men moest ongetwijfeld even bijkomen.

Nu de Maatschappij officieel een gemengd gezelschap was geworden, zou de praktijk moeten uitwijzen of en in welke mate dit een vooruitgang zou betekenen. De effecten leken nogal mee te vallen. In 1894 bleek van de nieuwe sekse slechts één de jaarvergadering te willen bijwonen. De presentielijst opende met 'mejuffrouw Johanna A. Wolters en de Heeren...' waarna een lange opsomming van namen volgde.⁴⁰²

Dat jaar werden slechts twee nieuwe vrouwen toegelaten, de schrijfsters Elise Soer (1854-1948) en Catharina van Rees (1831-1915). Met de eerste groep leek de inhaalslag volgens de leden kennelijk zo goed als voltooid. Ook in de jaren daarna bleef dat zo gaan. Nauwelijks vrouwen op de jaarvergadering en vergeleken met de 'Heeren' weinig vrouwen voorgedragen als nieuw lid. Naar het waarom hiervan valt slechts te raden. Vond men voldoende zijn best gedaan te hebben waarna het niet fraaier kon worden? Dat de vrouwen er wel degelijk waren, bewijzen toelatingen van later jaren. De Amsterdamse schrijfster en feministe Hélène Mercier (1839-1910) werd in 1897 lid van de Maatschappij, wat gezien haar aanhoudende publicaties in de jaren ervoor ook eerder had gekund. Met andere woorden, er waren vrouwen genoeg. Alleen wilde de Maatschappij voor hen niet zoveel plaats inruimen.

Toch bestond er een ingrijpend effect dat de Maatschappij ondervond van de toetreding der vrouwen. Dat bleek uit de toespraak die de voorzitter van de maatschappij, professor W.C. van Manen, op 21 juni 1894 hield. Hij heette 'de vrouw' welkom in 'onze kring' en gaf daarna ruiterslijk toe dat er 'vooroordelen' en 'hinderpalen' waren geweest,

noemde de zo fanatiek verdedigde opvatting dat vrouwen 'te bescheiden' voor het herengezelschap zouden zijn geweest een 'drogreden' en eindelijk, na decennia discussie, kwam de aap uit de mouw.⁴⁰³ De voorzitter:

Wij duchten geen schade van haar plaats nemen aan onze zijde, noch voor haar hooggeprezen en ook door ons bijzonder gewaardeerde 'bescheidenheid', noch voor onze, d.i. nu voor der heeren vrijheid in spreken en doen. Wat onwelvoegelijk zou zijn in het gezelschap van verstandige en eerbare vrouwen, komt ook niet te pas waar wij zijn onder mannen, hetzij wij deelnemen aan een deftige vergadering of aan een vrolijken maaltijd. Getuige alleen maar het spraakgebruik, het lafhartige en tegelijkertijd zoo diep beschamende, dat ons soms doet knipoogen en stamelen van een 'onder ons meisjes.' Wij maken zelfs geen uitzondering voor de schijnbaar onschuldige liefhebberij van zoovelen, het rooken. Wij laten dit natuurlijk voortaan in onze vergaderingen, en doen ons intusschen te goed aan het dubbele voorrecht, aldus door de tegenwoordigheid van 'de vrouw' in ons midden verkregen, dat de lucht, die wij inademen, minder spoedig bedorven is, en dat wij niet langer hinderen vrienden en vreemden, toch altijd medeleden van hetzelfde genootschap, die ofschoon overigens ook in onze schatting waardige vertegenwoordigers van het sterkere geslacht, den tabaksdamp niet kunnen verdragen. Zoo helpt en helpe ons meer en meer de vrouw, ook in dezen kring, door haar gewaardeerde tegenwoordigheid en krachtige medewerking, de waarde verhoogen van ons letterkundig gemeenschapsleven.⁴⁰⁴

Dat waren dus de grote bezwaren van de 'Heeren' geweest: niet meer vrijuit kunnen spreken of roken. Maar het een kon best en het ander hoefde eigenlijk niet, zodat de vrouw *au fond* een beschavende invloed had. Het was een ouderwets aandoende redenering, waarin de voorzitter ervan uitging dat vrouwen niet rookten en moreel gezien superieur waren aan mannen. Al met al was dat een zware verantwoordelijkheid voor Johanna Wolters, de enige vrouw aanwezig in de vergadering.

8.2 Indische letteren

Los van de definitieve toelating van vrouwen, leek 1893 voor de Maatschappij der Nederlandse letterkunde een doorsnee jaar te zijn. Van de 79 binnenlandse en 15 buitenlandse kandidaat-leden die dat jaar werden voorgedragen, publiceerde een aanzienlijk deel daarvan over Indië. Nummer één op de lijst stond P.A. Daum (1850-1889), 'schrijver van Indische romans', wat voldoende leek te zijn als aanbeveling. Kennelijk waren zijn romans bekend bij de leden. Een vergelijkbare factor Indië was aanwezig bij nummer 8 van de lijst; G.E.V.L. van Zuylen, gepensioneerd kolonel der Genie in Indië, werd voorgedragen als 'schrijver van brochures over Indische belangen en van verschillende verhandelingen en opstellen in Nederlandsche en Indische tijdschriften'. Ook hier werd een verdere toelichting overbodig geacht. Dat de nummering der kandidaten 'door het lot bepaald' was, zoals de lijst vermeldde, leek niet geheel geloofwaardig aangezien de lijst immers zo was opgesteld.⁴⁰⁵

Het frappeert om te zien dat geheel Indië werd beschouwd als binnenlands grondgebied, ondanks het feit dat grote delen van de kolonie nog niet bezet waren. Dat gold zeker voor Atjeh waar nummer zes van de lijst woonde: dr. Julius Jacobs (een broer van Aletta Jacobs), als officier van gezondheid werkend en wonend te Kota Radja en schrijver van de boeken *Eenige tijd onder de Baliërs* (1883) en met J.J. Meyer (dat jaar ook voorgedragen) van *De Badoej's* (1891).

Pas op nummer 72 werd Marie Sloom genoemd, voorgedragen door Taco H. de Beer, H.T. Boelen, Jan ten Brink, Ch. M. Dozy (1825-1901), M.G.L. van Loghem (1849-1934) en de Roermondse dichter en tevens secretaris van de Maatschappij Emile Seipgens. Er stond:

Mejuffrouw Nicolina Maria Christina Sloom (Melati van Java en Mathilde) te Amsterdam, schrijfster van *De jonkvrouwe van Groenerode*, *De Familie van den Resident*, *Fernand*, *Dorenzathe*, *La Renzoni*, enz.⁴⁰⁶

Van deze vijf titels waren er vier Indische romans. Dat was dus de belangrijkste reden om voorgedragen te worden: haar Indische werk. Men vond, dat zij Indië 'over den brug van het letterkundig werk nader tot Nederland' bracht.⁴⁰⁷

Bij Marie en andere auteurs en publicisten was Indië nog altijd een populair onderwerp, net als bij de literaire elite die de Maatschappij was en ook bij het publiek, dat bediend werd door verschillende uitgevers. In de Nederlandse samenleving genoot het onderwerp 'Indië' veel belangstelling; niet alleen waren er heel wat tijdschriften die regelmatig artikelen en letterkundige bijdragen opnamen, ook bestond er in de jaren 1890 een groot aantal wetenschappelijke, religieuze en algemeen nut of gezelligheid beogende organisaties. Dat had te maken met de ontwikkelingen overzee.

Het was vooral de situatie op Atjeh die de betrokkenheid van Nederland stimuleerde. Hier viel de tegenstand nauwelijks te overwinnen en de Atjeh-oorlog leek na het begin in 1873 uitzichtloos lang te zullen duren.⁴⁰⁸ Dat kostte niet alleen geld en manschappen maar het aanhoudend verlies was moeilijk te verenigen met de vermeende westerse superieure beschaving. In 1893 verscheen de brochure *De onderwerping van Atjeh*, geschreven door J.B. van Heutsz, als een succesvolle 'open sollicitatiebrief' naar de positie van gouverneur van Atjeh.⁴⁰⁹ Hier stonden veelzeggende zinnen in als: 'De Atjeh-oorlog knaagt aan ons Koloniaal bezit, hij moet eindigen. Laten wij eindelijk aan de beschaafde wereld toonen, dat wij daartoe in staat zijn.'⁴¹⁰ Zo was de mentaliteit: Nederland was beschaafd, Atjeh niet. Nederland was dus verplicht om de kolonie inclusief het onwillige Atjeh 'zedelijk op te voeden', zoals in 1873 werd vastgesteld door de politicus Abraham Kuyper van de antirevolutionairen.⁴¹¹ Maar daarvoor moest de onderwerping natuurlijk eerst een feit zijn.

Door deze oorlog - die tot na de eeuwwisseling zou duren - raakte Nederland meer en meer betrokken bij Indië. Dat kon dichtbij komen: veel jongens en mannen tekenden voor het koloniale leger dat ijverig propaganda maakte om de leeggevallen plaatsen te kunnen vullen. Daarbij toonden de jonge koningin Wilhelmina en koningin-regentes Emma een grote betrokkenheid bij het Indische leger. In officiële toespraken werden zee- en landmacht in de Oost geprezen voor hun 'schitterende blijken van moed en volharding'.⁴¹² Al met al leefde Indië, zowel bij *the mighty* als bij *the modest*.

Nederland was een militaire natie, met een koloniale missie.

Het was dus niet verwonderlijk dat de Indische romans van Marie zo gewaardeerd en geliefd waren. In de jaren 1890 publiceerde ze vier Indische romans. In *Rosa Marina* (1892) beschreef ze een gecompliceerde fase uit het leven van de Indische Rose-Marie Doremael van Asperen, wier ouders gestorven waren. Indië bezat hier de status van het verloren paradijs, dat leek op de Indo-Europese maatschappij te Soerabaja, waar Rose-Marie in Nederland zeer naar verlangde:

Daar dacht zij aan allerlei heerlijke dingen, dingen, die zij in haar jeugd had gekend, maar sinds dien tijd steeds had moeten missen; aan ruimte, aan licht, aan bloemengeuren, aan beleefde gesprekken en hoofsche manieren, aan hoge kamers, aan mooie meubels, aan stilte, rust.⁴¹³

In *Prada* (1894), handelend over de huwelijksmoraal van een adellijke gouvernante, verscheen iets van de kwestie Atjeh ten tonele in de figuur van Willen Asseleyn van Arsenede. Geheel in de geest van het Nederlandse militaire nationalisme, werd zijn gang naar Atjeh prijzend beschreven: 'Voor het eerst van hun leven hadden Papa en Mama reden gehad, trotsch te zijn op een hunner kinderen'.⁴¹⁴ Na bijna twee jaar keert Willem terug uit Atjeh: 'met de Willemsorde op de dappere borst, maar wreed verminkt. Een Atjehsche kogel had aan zijn carrière, die zoo schitterend beloofde te worden, plotse-ling een einde gemaakt'.⁴¹⁵ Naast het pensioen had hij nog een andere bron van inkom-sten: 'Willem verdiende nog wat met vertalen of het schrijven van kleine schetsen uit het Indische officiersleven, dat hij maar zoo kort had mogen kennen; het bracht hem wat op en 't leidde hem af'.⁴¹⁶ In *Prada* voert Marie het meisje Daisy Mac Dunolly op, dochter van een 'Indo-Engelsman'.⁴¹⁷ Daisy moet opgevoed worden door de Nederlandse gouvernante Leonora van Asseleyn die weet: 'Er zal nogal iets voor mij te beschaven overblijven'.⁴¹⁸ De gouvernante is 'prada', klatergoud, terwijl Daisy uiteindelijk 'echt goud' zal blijken te zijn.⁴¹⁹ De novelle *In Extremis* (1896) over een noodlottig huwelijk, speelde zich geheel in Indië af. In *Herfstdraden* (1896) verscheen wederom een Indisch meisje, en leek Marie een eerder onderwerp weer op te nemen, zoals later aan de orde zal komen.

De romans bezitten weliswaar Indische elementen of een Indische achtergrond, maar daarnaast vallen twee thema's op die steeds terugkeren, ook en misschien wel vooral in de Indische context. Marie was zelf economisch zelfstandig, en zij benadrukt herhaaldelijk het belang ervan voor vrouwen in haar Indische boeken. Het verschil met bijvoorbeeld haar Hollandse roman *In eigen huishouding* (1895) is verbazend groot.

Terwijl deze roman beschrijft hoe de Hollandse Emma mede dankzij haar schoonmoeder het levensgeluk leert te vinden in de zorg voor haar echtgenoot en moederschap, tonen de Indische romans andere beelden. Hierin verschijnen vrouwen als Corona de Meyran (*Hermelijn*), die in Indië een grote onderneming bestuurt en als familiehoofd optreedt of als Theodore van Vaerne (*Fernand*) die vrijheid verkiest boven een saaie verloofde ('Ik kan niet tevreden zijn met een gewoon huiselijk leven'⁴²⁰), zich als man verkleedt over Java beweegt, en in haar eentje heen en weer reist tussen Indië en Nederland. Deze en andere vrouwen in de romans bezitten tot hun geluk korte of langere tijd eigen inkomsten of fortuin en zij gaan daar verstandig mee om.

Rolmodellen leken het te zijn, waarmee de schrijfster aan haar grote publiek iets liet zien van de capaciteiten die (Indische) vrouwen konden bezitten, dat wil zeggen, alleen wanneer zij ongetrouwd waren. De wetten van het land waren nog altijd zo, dat door het huwelijk, de vrouw de zeggenschap over haar geld en goederen aan de man verloor. Het was dan ook logisch dat de aandacht voor beroepen voor vrouwen vooral gericht leek te zijn op de ongehuwde vrouw, al werd dat niet zo nadrukkelijk genoemd. In 1884 had Catharina Thijm de gids *Lucratieve betrekkingen voor vrouwen uit den beschaafde stand* gepubliceerd en in 1895 schreef Sophie van Wermeskerken-Junius in het damesblad *De Hollandsche Lelie* over 'betrrekkingen voor vrouwen'. Het onderwerp van de beschaafde werkende vrouw won aan interesse.

Er is nog een ander thema dat Marie keer op keer in haar Indische romans uitdraagt. In tegenstelling tot het katholieke ideaal, beschrijft ze niet de relatie met de echtgenoot als de belangrijkste voor een vrouw. Op die eervolle eerste plaats staat de relatie tussen moeder en dochter, precies zoals in deze jaren Wilhelmina en Emma dat aan het volk lieten zien. Deze twee-eenheid kon over de dood heen blijven bestaan, zoals Marie dat waarschijnlijk zelf ondervond.

De dochter die aan haar overleden moeder trouw bleef, verscheen in verschillende romans. In de *Jonkvrouwe* voelde Eugenie de Lody het verlangen naar haar moeder, evenals Constance in *De familie van den Resident*. Beide Indische meisjes boden prak-

tische en emotionele weerstand tegen een Hollandse 'tweede' moeder. Ook in *Fernand* is een sterke moeder-dochter band aanwezig: wanneer Theodore van Vaerne na zeer lange tijd met haar moeder herenigd wordt, komt haar hele leven in een nieuw licht te staan: 'Ik heb geleefd zonder te weten wat smart was of vreugde, maar nu eerst voel ik wat mij ontbrak.'⁴²¹ En wat ontbrak is cruciaal. Dochterschap betekende de moeder kennen en daarmee de afkomst erkennen.

Achttien jaar na *Fernand* werkte Marie Sloot de diepere betekenissen van dochterschap uit in de roman *Herfstdraden* (1896), waarin de Indische Hortense de Charière een hoofdrol vervult. Zij is als kind naar Nederland gestuurd om daar een Europese opvoeding te ontvangen. Als getrouwde vrouw keert ze naar haar geboorteland terug. Daar vindt de confrontatie plaats met haar in de kampong afgedaalde Indische moeder:

'Ma, wordt toch weer christin!' smeelte zij; 'ga uit de kampong weg en laat dien man varen. Dan zullen wij, dan zal ik voor u zorgen. Ik heb nog geld, dat besteed ik dan geheel voor u.'

'Dank je wel! Mijn Hollandsche man heeft mij weggejaag. Hij heeft mij mijn kind ontnomen, en nu heb ik een anderen man en andere kinderen. Wat zou dat, of zij Javanen zijn? Mijn moeder was ook Javaansche!'

'Maar vindt u het niet vreeselijk, u, met uw Europeesche opvoeding en gewoonten van beschaafde menschen, daar tusschen die Javanen te leven? Ik kan me dat niet voorstellen.'

De vrouw lichtte haar schouders op.

'Men went aan alles.'

'En is die - man goed voor u?'

'Zooals alle Javanen zijn. Soms slaat hij mij en ik sla hem terug! Mijn Hollandsche man kon mij ook plagen!'⁴²²

Deze passage is een voorbode van het onheil dat gaat komen. Hortense's moeder is tevreden met haar omstandigheden en zij is niet bereid haar afkomst in te ruilen voor een - volgens Hortense - betere positie. Door de weigering is er voor de moeder geen plaats in het leven van de dochter; Hortense hecht aan haar Europese status en levensstijl, en een tot de inheemsche bevolking afgedaalde Indische moeder past daar haars inziens niet bij. Na deze scène, waarin Hortense haar moeder verloochent, wordt het leven van dit Indische meisje moeilijker, allerlei ongelukken treffen haar. Dat was in het universum van Melati van Java een natuurwet. Een moeder staat voor afkomst, ethniciteit, en dochterschap omvatte daarmee alle betekenissen van Indisch-zijn. Die identiteit bezat bestaansrecht, maar kennelijk nog niet op een vanzelfsprekende manier; in *Herfstdraden* en in andere Indische romans leek Marie via haar Indische vrouwen en meisjes hierover een dialoog met haar lezerspubliek te voeren. Haar Indische meisjes en vrouwen waren precies dat: Indisch, dochters van Indië. Door haar persoonlijke ervaring had de romanière een standpunt ingenomen dat een principe werd, een levensovertuiging: Indië gold als het verloren land, het *paradise lost*, en daarom moest een Indisch meisje zowel Indisch zijn als zich aanpassen. Zij diende haar afkomst te erkennen, maar moest zich tegelijkertijd conformeren aan de 'hogere' Europese beschaving. Afkomst, dochterschap en bestaansrecht waren één en moesten gekoesterd worden, maar er was dus een voorwaarde: alleen voorzover het in de Europese beschaving paste.

8.3 Werkzaamheden en ergernissen

'Onder dankbetuiging van de mij ten deel gevallen onderscheiding, heb ik het genoeg U mede te delen, dat ik gaarne de benoeming tot Lid der Maatschappij van Letterkunde aanneem.'⁴²³ Was getekend: N.M.C. Sloot, woonachtig aan de Leidsekade 86 te Amsterdam. Het was een formeel briefje, waaruit geen enkele blijdschap sprak; het woord 'gaarne' was nog het meest emotioneel. Het verbaast dat juist Marie, die betrokken was bij de positie van vrouwen, aan het historische karakter van haar toetreding geen enkele zin wijdde. Wellicht stond die wel in een van de vele correspondenties die naar haar dood allemaal vernietigd zijn.⁴²⁴ De benoeming was voor vrouwen, maar ook voor haarzelf van belang.

Als lid van de Maatschappij maakte Marie Sloot officieel deel uit van de elite der Nederlandse letterkunde. Weigeringen om aan deze uitnodiging gehoor te geven, kwamen zelden voor, ook al niet omdat het systeem van leden dragen kandidaten voor tamelijk doeltreffend een 'ons kent ons' organisatie ten gevolge had. Deel te zijn van deze elite betekende erkenning als literator, en aangezien die toelating in meerdere kranten gepubliceerd werd, won daarmee de bekendheid van 'Melati van Java' aan kwaliteit en aanzien. Die roem kon hopelijk verzilverd worden door hogere honoraria of een grotere oplage. Daarbij was er nog een ander voordeel verbonden aan het lidmaatschap.

In de Maatschappij bevond zich een groot potentieel aan nuttige zakelijke contacten. Via jaarvergaderingen, maandvergaderingen en commissies was het relatief gemakkelijk om de andere leden in Nederland te ontmoeten. De Maatschappij bezat een eigen bibliotheek waaruit leden een jaarlijks toenemend aantal boeken en handschriften konden lenen. Daarbij onderhield zij vriendschappelijke contacten met binnen- en buitenlandse literaire lichamen; abonnementen op tijdschriften werden geruild en schenkingen nam men dankbaar aan. De contacten waren uiteenlopend, zo was er een band met het 'Zweedsch Gezelschap voor oudere letterkunde' (Stockholm) maar ook met de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging die in 1893 beloofde trouw het Zuid-Afrikaanse Tijdschrift te blijven zenden.⁴²⁵ De Maatschappij op haar beurt was zo goed boeken aan schoolbibliotheken in Zuid-Afrika te sturen. Voor een schrijfster met de ambitie die Marie Sloot bezat, moet het internationale aspect zeker aantrekkingskracht bezeten hebben.

Erg gretig om van deze contacten gebruik te maken, was ze evenwel niet: op de eerste jaarvergaderingen ontbrak zij. Dat had waarschijnlijk ook met een prozaïsche reden te maken. Marie Sloot had het druk. Ze werkte aan romans en novellen, ze werkte voor tijdschriften als *De Katholieke Illustratie* en *Het Dompertje*, ze voerde de redactie over *De Huisvriend*, ze bleef graag op de hoogte van wat er in de tijdschriften zoal geschreven werd en daarbij wilde ze ook nog iets van een privéleven met Lina voeren. Slechts in haar brieven aan Jan van der Lans liet ze zich zoals ze dat noemde 'een weinig gaan'.⁴²⁶ Dat weinige bleek regelmatig véél te zijn. Ze schreef over haar werk, over haar ergernissen, over haar gezondheidsklachten en over de volheid van haar leven:

Als ge wist wat op mijn schouders ligt en wat het Amsterdamsche leven, hoe stil en bedaard men 't ook opvat, voor verplichtingen oplegt, zoo zoudt ge u niet voorstellen dat ik voor 't oogenblik geen anderen engagementen meer aanneem.⁴²⁷

In de brieven die bewaard gebleven zijn, ontbreken de klassieke auteursstijfelingen over de waarde en betekenis van het eigen werk. Marie schreef, en dat was haar broodwinning. Ze vroeg af en toe de mening van Van der Lans, maar nooit stelde ze zich daarvan afhankelijk op. Waarschijnlijk wist ze heel goed wat ze waard was. Daarbij bezat ze nog

steeds het vermogen om een grote productie te leveren. In augustus 1892 stuurde ze hem 'een pak copie' waarbij ze merkbaar trots schreef: 'Ik hoop dat ge tevreden zult zijn, als ge nagaat, dat toen gij [...] hier waart er nog geen letter van op 't papier stond zult ge moeten erkennen dat ik vlijtig ben geweest.'⁴²⁸

De toon in de brieven aan Van der Lans was opmerkelijk los en vertrouwelijk, zeker vergeleken met de correspondentie die ze voor *De Huisvriend* voerde met Servaas van Rooijen. Hij kreeg nauwelijks een persoonlijk woordje. Wel ontving hij regelmatig briefkaarten met vooral zakelijke instructies. In april 1896 kwam er van Marie's kant een ongewoon uitgebreid schrijven, dat evenwel weinig goeds bevatte. Ze weigerde een bijdrage van zijn hand in *De Huisvriend* op te nemen: 'vooral omdat er zooveel Fransch in voorkomt. Ik vind het rondit gezegd jammer voor het stuk, dat van gevoel sterk is en van eruditie getuigt, dat het in een tijdschrift komt waarvan de lezers het toch meestal niet kunnen goûteren.' Enkele regels verder stelde ze tamelijk direct een 'zeer kiesche zaak' aan de orde. Wegens de slechte tijden werd zijn honorarium aangepast, dat wil zeggen, volgens het besluit van de uitgever van het blad:

Het hoogste wat hij thans geeft, is f1 per kolom; 't spreekt echter van zelf dat uw wetenschappelijke artikelen op meer recht hebben maar hoger dan f1,50 kan hij niet gaan. Hoe onaangenaam ik het ook vind over zulke prozaïsche dingen te schrijven, zoo ben ik er wel door u openhartig den stand van zaken mede te delen, bepaald van overtuigd dat het geen invloed heeft op uw zoo hooggewaardeerden medewerking.⁴²⁹

Met andere woorden: het was slikken of stikken voor Servaas van Rooijen en Marie rekende erop dat hij gewoon doorschreef. Het honorarium werd overigens niet zo soepel uitbetaald als het verminderd was; in oktober 1897 kreeg de hooggewaardeerde medewerker een briefkaart waarin de redactrice informeerde wat er ook al weer over 1896 verschuldigd was, en ze uitlegde dat de uitgever een zekere 'slofheid' aan de dag legde bij de snelheid van betalen.⁴³⁰

Waren dergelijke berichten puur zakelijk, meer over Marie's persoonlijk leven blijkt uit de brieven aan Van der Lans. Hieruit wordt ook duidelijk dat ze regelmatig op reis ging: in 1895 herinnert ze zich met vreugde de reis naar Italië die ze graag nog eens zou maken: 'maar dan alles meer op mijn gemak, niet zoo haasten, vliegen, reppen dat eindelijk lichaam en geest weigeren meer te genieten.'⁴³¹ Een reis van Van der Lans door Engeland roept bij haar herinneringen op: zij was daar ook, waarschijnlijk om haar broer Nico te bezoeken. En in april gaat 'de vrouw op reis naar Engeland om mijn schoonzuster met kinderen te halen.'⁴³² In dezelfde brief maakt ze melding van een andere reis, zonder de bestemming hiervan te noemen. Het jaar daarna wilden Marie en Lina naar Berlijn, maar ze zagen er bij nader inzien van af; in deze hete zomer logeerden ze in een pension te Renkum, bij Arnhem.

Hoe groot haar productie ook was, er leek in deze jaren een afnemend enthousiasme ten aanzien van de literatuur te ontstaan. De vrouw die eens naar eigen zeggen de *Jonkvrouwe* in zes weken had geschreven, leek minder voor het schrijven van romans te voelen. In december 1893 meldde ze aan Van der Lans, die in deze tijd de redactie voerde van *De Katholieke Illustratie* dat er voorlopig niets kwam: 'maar ge weet, ik wacht altijd tot er iets is, dat mij inspireert.'⁴³³ Het lijdzame zette door. Drie jaar later verzuchtte ze: 'Redactiewerk vereischt zoveel tijd en ik vind het dankbaarder en prettiger dan het eeuwig verzinnen van allerlei histories, waaraan tegenwoordig toch niemand meer gelooft.'⁴³⁴

In oktober 1894 was Marie's contact met de uitgever Banning verslechterd. Dat hij haar bij *Het Dompertje* in opspraak had gebracht, wist ze nog heel goed. Banning was bij

haar op bezoek geweest om te praten en waarover precies, veronderstelde Marie als bekend bij Van der Lans. Er moest een nieuw contract gesloten worden, met hogere honoraria. Tot het contract in orde gemaakt was, ontving hij 'geen blaadje copie'. De grief die Marie koesterde, leek niet zozeer met de *pecunia* te maken te hebben als wel met een persoonlijke benadering. Marie had, zo schreef ze, van Mathilde 'een vrouw gemaakt, die alleen op zich zelf moest steunen, en zich door de wereld moet slaan zoo goed en zoo kwaad als het gaat'. Even verderop schreef ze: '[toen] dacht ik in de eerste plaats aan die Kerstavondhistorie, en dat ik ze niet vergeten heb zal blijken uit de conditieën, welke ik [...] zal stellen.'⁴³⁵

Bij deze ergernissen kwamen andere. Alles wat de kunstenaar Anton der Kinderen deed of naliet ergerde haar, en zij beschreef dat bijna obsessief in haar brieven. Der Kinderen maakte opgang in katholieke kringen en bevond zich dus in Marie's netwerk, zij het aan de periferie ervan. Er moet iets (of juist alles) aan hem zijn geweest dat Marie irriteerde; in haar ogen kon hij geen goed doen. Zijn verlovingskaart die hij aan Marie en Lina stuurde, of hij wel of geen visite bij hen maakte, zijn werk, zijn vroomheid, over alles pende ze driftige woorden aan Van der Lans. Bijna een even grote ergernis bleef de katholieke pers en dan waren er de ergernissen over het gedrag en uiterlijk van de nieuwe literatoren. Toen in 1892 de Franse dichter Paul Verlaine naar Nederland kwam, schreef ze:

Hij moet er zoo vies en walgelijk uitgezien hebben en zulke liederlijken dingen van zichzelf verteld hebben, dat [een ieder], die hem een hand had gegeven er later spijt over voelde. Ik vroeg iemand, die hem gezien en gesproken had of 't waar was dat hij aan melaatschheid leed [...]. Uit Brussel telegrafeerde hij, dat hij niet koomen kon bij gebrek aan jas en de N. Gidsers waren zoo goed niet of moesten hem 100 franc sturen en toen hij hier aankwam zag die jas er nog [beroerd] uit.⁴³⁶

Voor Marie Sloot hoorde dit soort bezoeken bij de 'sensitieve fin de siècle' mensen, wat zij zeer ongunstig bedoelde. Dat de 'N. Gids phaseologie' geen waardering voor haar werk bevatte, leek haar niet te deren: 't Eenige is dat ze misschien de aandacht op het boek vestigen en dat is al veel in mijn reclametijd.'⁴³⁷ Het waren slechts enkele zinnen waarmee zij zulke opmerkingen maakte, haast terzijde genoteerd in een voortdurend overleg over kopij, maar altijd klonk hierin een duidelijke mening door. Van der Lans hoefde nooit te raden wat Marie van het een of ander dacht. Zij kon scherp zijn als zij ongeduldig of overwerkt was, en het lijkt erop dat ze dat vaak was.

De scherpte die hier en daar ook ontaardde in puur chagrijn (vooral als het over Der Kinderen ging) had nog een andere oorzaak. De gezondheid van Marie ging achteruit. Zij leed aan slapeloosheid ('niets werkt zoo verlamdend op mijn geest als gebrek aan slaap'), voelde zich oud en vreesde voor de toekomst. Dat was begonnen in september 1892, toen ze plotseling ziek was geworden en zelfs na bedrust niet herstelde:

Mijn roode kleur was heel weg en die mij in dien tijd zagen, schrikten van mijn bleeke teint en blauwe lippen. Nu zijn mijn krachten deels terug gekomen, maar nog ben ik lang de oude niet en sta voortdurend onder contrôle van den dokter; daar de oorzaak van de ziekte blijft bestaan en misschien nog een gevaarlijke operatie zal noodig maken.⁴³⁸

Voor Marie moet dit een extra schok geweest zijn; zijzelf was gewend gezond te zijn en schreef in geen twintig jaar wegens ziekte het bed te hebben moeten houden. En dan dit plotselinge. Het viel haar moeilijk hiermee om te gaan, ook door het kennelijk

onvoorspelbare karakter. Ze kreeg een doktersverbod om te reizen en ze werd somber. In maart 1893 schreef ze: 'Er zijn oogenblikken dat ik alles zwart zie.' ⁴³⁹ De maand erna was het weer mis en kreeg ze verplichte bedrust. De toon werd depressief:

Ik tracht de toekomst hoe duister zij ook is zoo moedig en onverschrokken mogelijk in de oogen te zien. Waartoe helpt ons onze godsdienst, die ons zooveele knellende banden en moeilijke pligten oplegt als zij ons in zulke zwaare oogenblikken niet steunt of opheft. ⁴⁴⁰

Maar het leed leek van voorbijgaande aard, want in december schreef ze aanzienlijk opgewekter:

Hoe gaat het met u? 't Is waarlijk of we dood voor mekaar zijn, zoo weinig hooren wij van elkander. Schrijf eens spoedig, ja? Met mijn gezondheid gaat het op en neer. Soms verbeeld ik mij weer de oude te zijn en dan komt er weer iets, dat mij geheel ter neer slaat. Enfin. Er moet toch iets zijn in het leven! ⁴⁴¹

Het leven leek weer beter te zijn geworden, al moest Jan van der Lans maar raden waardoor. Had zijn penvriendin troost gevonden in de godsdienst, bij haar vriendin, wellicht in het lidmaatschap van de Maatschappij of in iets anders? Pas twee jaar later kreeg hij de brief waarin Marie onthulde hoe vreselijk zij het had gevonden: 'Wee ons, als de werkkraft vermindert of als ziekte en zwakheid die verlammen. Ik heb 't twee jaar geleden ondervonden en ben dankbaar dat het gewoon voorlopig minder dreigend is geworden.' ⁴⁴²

De werkkraft had zich inmiddels uitstekend hersteld. Er waren nieuwe romans verschenen, Marie genoot van haar redactiewerkzaamheden en daarbij had zij iets nieuws om naar uit te kijken. In Nederland stond een belangrijke nieuwe tentoonstelling op stapel, een die weliswaar niet zo groot zou zijn als de koloniale tentoonstelling in 1883, maar wel een waar zij ditmaal nauw bij betrokken zou zijn.